

Gospa Amalija.

Noveleta.

1.

Na grajskem vrtu sred vasi,
Prelepih rožic več cvete,
Najlepša izmed rož pa je
Ljudmila, z grada mlada hči.

Ivan Zupan.

To so mi stari zidovi, ti zidovi Gabrške graščine: z mahom obraščene skale, gotiška okna, in pa šele ti dolgočasni stolpiči na oglih! Prav tam v zadnjem kotu doline čepi med gostim drevjem, brez leska in bleska, temnorjavo, melanholično, žalostno zidovje. Ali mir vlada tu in prečudna harmonija tihote obdaja kraj čez in čez ter topi srce v čase pretekle, starodavne.

Še mlad, še otrok sem bil, a že sem strastno ljubil to zidovje. Sam nisem vedel, zakaj lazim le zmeraj k stari graščini; sam nisem zapazil, kako sem prišel tja, pri priči sem bil pod stolpiči starega Gabrka.

Doma me je povpraševala skrbna mati vselej:
«Kje si pa bil zopet?»

«Pri starem gradu, mati!»

Čudila se je ter me gledala tako skrbno in ljubeznivo, da mi je od veselja igralo srce.

«Kako, da zmeraj tjakaj zahajaš?»

«Stara graščina je tako lepa, tako krasna!»

In dobra ženica se je nasmejala in me bila vesela.

Kmalu me je usoda vrgla iz domače vasi; prišel sem med svet. Videl sem gradove in krasne palače, a spomnivši se starega Gabrka, mi je vselej šinila solza v oko. Še vedno sem ga ljubil, in ni preteklo leto dni, da bi se ne bil vozil po ozki dolini, v kateri je stanovala moja mati, v kateri je stala domača vas in ono pusto zidovje.

Tako sem bil tudi leta 187. na pomlad doma. Bil sem tedaj ravno vstopil v univerzo, še mlad in skoraj še otročje postave.

Drugo jutro me je že gnalo h graščini. Bil je še vedno isti stari Gabrk. Okolica še ista; samo potje so bili posuti z novim belim peskom in gredice osnažene. Radosten sem šetal okrog, na vsakem znanem mestu nekoliko časa postajal ter se prepuščal nekdanjim spominom.

Pogledal sem v visoka gotiška okna; krasne preproge sem viden v njih in nekdo je igral v sobi na klavir.

Kdo more to biti?

Ko sem prišel domov, sem povprašal rado-vedno: «Mati, zdaj nekdo stanuje v gradu, v gosporskijh sobah?»

«Da, gospa Amalija.»

«Kdo pa je ta Amalija?»

«Gabrška posestnica.»

«Kdaj pa je prišla sem?»

«Pred letom dni se je pripeljala. Živila je nekoliko časa tiho, potem pa je pričela večkrat jezdariti po polju na majhnem belem konjičku.»

«Ali je mlada ali stara?»

«Mlada in lepa kot mleko in kri.» . . .

Odslej sem večkrat mislil na lepo Amalijo in, da odkritosčno povem, pogosto sem zahajal k staremu zidovju. Ondi sem nabiral — bil sem prirodopisec — cvetje, katerega je bilo tam dosti in čudnega.

Nekega dne začujem iz daljine peket konjskih kopit.

«To mora biti Amalija!» sem dejal sam pri sebi, in kri mi je silila v srce.

Med drevjem je zabliskala modra obleka in po poti, meni ravno nasproti, je prijezdila mlada gospodična. Bila je še jako mlada, in morala je komaj nekaj let starejša biti od mene. Jezdila je dobro rejenega ponija in obleka ji je bila tako dolga, da se je skoraj zemlje dotikala. Na glavi je imela širok florentinski klobuk, izpod katerega so se sipali črni kodri na rame, v belih ročicah pa je spretno držala lične vajete.

Pozdravim jo. Nasmehnila se mi je ter priklonila glavico, potem pa se hipoma skrila za drevje.

Čudé se zrem za njo. Take si nisem mislil «gospo» Amalije . . .

V nedeljo sem jo zopet videl. Prijezdila je k cerkvi in med mašo je stari sluga vodil ponija za uzdo blizu božje hiše.

Potem je pretekel zopet teden. Večkrat sem zahajal k staremu Gabrku, ali nje nikdar nisem zapazil. Mnogokrat sem slišal igranje skozi visoka gotiška okna, ali nikdar ne konjskega kopita iz daljine.

Nabiral sem zopet cvetje v logu blizu grada. Bil je jasen, sončen dan, ali vendar je od severne strani pihala precej hladna sapa.

Tedaj pa sem začul zopet znani peket. Tudi danes mi je prijezdila nasproti. Sapa potegne in krasni florentinec pade v pesek, kodri pa ji zavihrajo v zraku.

V hipu sem blizu nje, poberem slamnik ter ga ji s poklonom podam.

Smejaje se mi ga vzame ter si ga pritisne na glavico rekoč: «Hvala Vam, dobri prijatelj!»

Jaz sem se zopet poklonil; pregovoriti nisem vedel kaj.

Še je šepnila: «Obiščite me jutri; drago mi bode!»

Potem pa je udarila s paličico konjička in v hipu odjezdila mi izpred oči.

2.

Tak je sladka, tak je mila,
Kot bi rože dihalo.

Cegnar.

Drugo jutro sem šel v grad. Čudna groza me obide, ko stopim med visoka vrata. Na dvorišču je stal oskrbnik ter mi na vprašanje čemerno odgodrnjal, da je milostiva doma. Srčno stopim po stopnicah in po svetlem hodniku pridem do prvih duri. Bile so odprte. V sobani z gardinami prepreženi je sedela gospa Amalija. Nosila je belo obleko. Bila je prečudne krasote.

Hitro je vstala ter mi šla nasproti.

«Pričakovala sem Vas že», je dejala prijazno.

Sedla sva in nekaj časa govorila.

Potem pa je vstala, me vodila po visokih stanicah ter mi vse razkazovala.

Peljala me je tudi v grajsko kapelico. Ondi je tiho pokleknila v klop in molila. Strmě sem zrl na njo, ko je tako molila, in sodil iz nje vedenja, da ni srečna.

Gospa je vstala ter mi kazala umetne slike po stenah. Ko je nekoliko očedila oltar, sva se tiho vrnila v prvo sobo nazaj.

Ko se poslovim, je dejala: «Malo Vas spremim.»

In potisnila si je slamnik na kodre.

«Kako se zovete?» me je povprašala zopet.

«Leon, madama!»

Na dvorišču je stal oskrbnik ter gledal čemerno za nama. Menda ga je jezilo, da je šla madama z menoij. Spremila me je nekoliko, potem pa mi podala roko ter dejala sladko: «Z Bogom, Leon!»

Jaz sem se ji poklonil, gospa pa se je vrnila v grad.

Ker me ni vabila, je nisem več obiskal. Tudi sem se jel ogibati starega poslopja bolj nego poprej ...

Pride zopet nedelja. Dan je bil vroč, in popoldan sem sedel v senci pod debelo hruško. Krog mene se je igrala in skakala edina sestrica. Bil sem vtopljen v misli. V cerkvi sem videl gospo Amalijo. Tudi ona me je zapazila, ker dvakrat se je name ozrla.

«Glej, glej!» zakriči otrok. Jaz pogledam proti onemu kraju, Amalija je jezdila na poniju. Bliskoma je bila pri nama. Ročno sem prihitel, ji pomogel s konja ter ga privezal k bližnjemu drevesu.

«Kako, da Vas več ni k meni, gospod Leon?» je vprašala, ko je sedla k meni v senco. Zagledala je deklico, ki se je bojazljivo skrivala za mano.

«Aj, Vaša sestrica», reče radostna, «nikar se me ne boj, srček!»

Vzela je otroka v naročje ter ga poljubila.

«Imate to edino sestro?»

«Edino, gospa!»

«Kako pa ji je ime?» je vprašala taho.

«Eliza, gospa!»

«Pa skoraj sem pozabila, zakaj da sem prišla», reče potem: «jutri me morate obiskati, in tudi Eliza.»

Obljubil sem ji.

«Kaj ne, da prideš?» je govorila z otrokom, kateri se je ojačil in se ji približal. Amalija se je glasno zasmejala.

Kmalu se je poslovila, odvezal sem ji ponija, držal ga za uzdo ter ji pomogel v sedlo ...

«Ali je Mati božja tudi tako lepa?» je povprašala sestra, ko je Amalija bila odjezdila.

Molčal sem in nisem ji nič odgovoril. —

Megla je pokrivala tu pa tam okolico, ko sem drugo jutro stopil čez domači prag in Elizo vodil za roko.

Prešla sva grajski vrtec in gredice. Čez gotiška okna je gledala gospa Amalija, od veselja vzkliknila in hitela nama nasproti.

«Madama, izpolnil sem Vam željo in pripeljal sestrico!»

«Dobro, gospod Leon, dobro!» in se je tako ljubeznivo nasmehljala ter me tako milo pogledala!

Peljala je otroka za roko v grad, v sobi ga vzela v naročje, ga pritiskala k sebi, in zdelo se mi je, da se ji je pri tem utrnila solza iz očesa in padla Elizi na rdeče ličece. Nastala je tihota v sobi.

«Pojdi, srček!» in peljala je Elizo h klavirju ter pričela strune prebirati. Dete je radostno poslušalo ter ploskalo z ročicami.

Ko sva odhajala, je dejala gospa: «Kmalu zopet pridita!»

Obljubil sem ji ter se poslovil.

3.

Zagorski zvonovi
Premilo pojó,
Nemara . . .
K pogrebu nesó.
Narodna.

Odslej sem bil navadno vsak dan v gradu. Tudi Eliza je šla časih z mano. Bili so srečni dnevi. Z gospo sva se pečala dosti o cvetlicah. Amalija je jezdarila, jaz pa sem hodil poleg ponija, trgal časih tudi cvetje ter ga ji prinašal. Doma pa sva spravljala velike herbarije. Časih pa je sedla h klavirju ter pričela igrati. In kadar je akord za akordom utihoval, užalilo se ji je vselej srce in globoko se je zamislila. V duši pa se mi je oživila tužna misel: ali morda žaluje nad svojim življenjem, da ga je izgrešila, ali so ji ga drugi ogrenili? Kdo ve?

Nekdaj, ko sva bila zopet na polju, mi reče:
«Leon! Odslej jezdariva oba!»

«Kako to, gospa?»

«Kupila sem Vam ponija, in sedaj se morate učiti v sedlu sedeti!»

«Kako?»

«Učila Vas budem jaz.»

«Vi, madama?» sem se začudil neverjetno.

«Da!» in lahna rdečica ji je šinila v lice.
Udal sem se v njeno voljo.

Drugo jutro sem že sedel na nizkem konju.

«Trdno sedite, da ne padete!»

«Gotovo budem, gospa!»

S pričetka je šlo dobro; ali ko je Amalija pognala v skok, nisem več videl, ne slišal, kaj se je zgodilo z menoj. Prav nepripravno sem pal s konja ter zatelebnil na tla.

Amalija se prestraši, urno skoči iz sedla in hiti k meni.

«Pa se vendar niste poškodovali, Leon?»

«Ne, madama, ali lahko bi se bil.»

«Ne obupajte, sčasoma se vendar le pri vadite!»

«Samo, če le kdaj še poskusim.»

Ali nič ni pomagal upor. Madama se je smejala in jaz sem moral zopet splezati v sedlo.

Počasi sva jezdila v grad, kar je delalo gospé silno težko in držala se je grozno pusto.

Potem sva jezdila vsako jutro, in kmalu sem sedel v sedlu kakor izurjen jezdec. Potem pa sva podila konje brez usmiljenja po polju. Da, to mi je postalo pravo veselje!

To veselje mi pretrga nenadejana žalost. Uboga Eliza umre za kratko boleznijo. Jok je gospodoval v naši hiši. Ležala je na odru, kot angelj ležala med cvetjem.

Ljudje so prihajali in odhajali ter milovali ubogo sirotko, ki je tako zgodaj morala umreti.

Prišla je tudi gospa. Molče je stopila k odru, vzdignila mrtvo glavico, dolgo ji zrla v obraz in zadnjikrat poljubila mrzle ustnice.

Tihota je bila v sobi; ko pa je začela Amalija plakati, ni bilo suho nobeno oko.

Odšla je potem. V veži sem jo nemo pozdravil.

«Kdaj bodete pokopali ubožico?» je vprašala plakaje.

Povedal sem ji uro, potem pa je šla peš; danes ni jezdila.

«Vsaj ima vendor dobro srce, ta Amalija», mi je dejala mati.

Pri pogrebu je bila tudi Amalija in žalostno je bilo vsako srce, ko je prst zasula malo krsto.

Ubožica Eliza!

4.

V me ne vpiraj temnih oči,
Da se ljubezen nepremagljiva
V mojem srcu ne zбудi.

Zenka.

Zatem sta si oddihavala ponija pri jaslih. Z Amalijo sva hodila sedaj po grajskem logu ter obiskavala kraje, kamor sem še otrok rad zahajal. Izpod skale je izviral vrelec ter močil livado. Tu-sem sva najrajša zahajala.

Amalija je sedla v visoko travo, trgala cvetice ter jih metala v vodo in zrla za njimi, ko so jih odnašali valčki.

Povpraševala me je mnogo o moji mladosti. Pravil sem ji o čudni ljubezni do starega zidovja; milo se je smejala in mi rekla: «Kaj pa Vam tako ugaja v tej starini?»

«Madama, stara je res, ali veličastna!»

Amalija je molčala.

«Pa še sedaj tako ljubite to zidovje?» je vprašala čez nekaj časa.

«Še bolj, gospa!»

«Zakaj?»

Zagorelo mi je lice in nisem ji odgovoril. Tudi ona je pobesila oko, in ni me dalje izpraševala.

5.

Oh zdaj pa nikdar, nikdar več,
Veselje preč je preč.

Narodna.

Amalija, dasiravno izvrstna ženska, je imela tudi svoje slabosti. Bila je močno podvržena jezi in večkrat sva se prepiprala, če sem po nerodnem razrušil kako vazo, ali če jo je razsrdil stari oskrbnik. Pa urno se je zopet pomirila in me desetkrat prosila, naj ji ne jemljem za zlo. Imela je dobro srce!

Neke dni pa je postala silno boječa in žalostna.

«Jaz bodem rano umrla, Leon», pravi nekdaj zvečer, «prav rano, srce mi to pravi!»

Zamolklo sva sedela in gledal sem krasno žensko, ko je tako milovala in pobešala glavico,

da so ji kodri padali čez čelo. Gospa se mi je smilila v svoji krasoti!

Urno je vstala ter hitela h klavirju in strunam dajala divje glasove, plašne arije.

«Dovolite, gospa, da se poslovim», ji rečem, ko je nehala igrati.

Žalostno me je pogledala in jeknila: «Saj res, saj res, kako sem pozabljava!»

Bil sem že pri vratih, ko me pokliče nazaj.

«Leon!» vzklikne in mi migne z ročico.

«Kaj hočete, madama?» in urno pristopim.

Obrnila je v me svoje črne oči in videlo se je, da se bori s srcem.

«Leon!» rdečica ji šine v lice in glas ji zaostane.

Nemo sem zrl danes v tako čudno preobrnjeno Amalijo.

«Leon», pravi, «poljubite me — kakor sestro!»

Glasek se ji je tresel pri zadnjih besedah.

Vem le toliko, da sem jo v resnici poljubil v cvetoča lica in da je bila potem mirnejša in da me je pustila oditi.

Pri vratih sem se ozrl. Gledala je za meno, nagnila glavo, potem se pa naslonila na klavir in ni se več obrnila po meni.

Prišel sem drugo jutro. Bila je vesela in moral sem jo spremiti na sprechod.

Sedaj je rada zahajala k vodi, ki je drla ne daleko od stare graščine v globoki strugi.

Danes jo je radostila le voda. Cvetje je prezirala popolnoma.

«Lepo, čisto in bistro vodo ljubim bolj kot vse», mi je dejala, ko sva stala ob bregu. Pobirala je bele kamenčke in jih metala v peče valove.

«Pogledite, kako bel pesek je v strugi. Kako lepo bi bilo pač ležati na taki postelji v zeleni palači!»

«Gospa!» sem rekel nejevoljno.

«Da! da!» je dejala poluglasno in se nolsonila na moje rame ter tužno gledala v vedno dalje hiteče valove.

«Uboga Eliza! Kje si sedaj!» je zdihnila in me prosila, naj se vrneva v grad.

Na dvorišču je vodil sluga najina ponija. Amalija že toliko časa ni sedela na svojem ljubčku.

Hitela je k njemu in mu gladila dolgo grivo.

«Veste, Leon, jutri bodeva jezdila, popolnoma sem že bila pozabila na to.»

Obljubil sem ji in potolažena je šla v grad.

Zvečer je bila zopet melanholična, in ko sem se ločil, me je prosila, naj drugi dan zarana pridem.

Drugo jutro je sonce žarno vzhajalo izza gorá.

Ko sem stopal čez grajski log, so stali gabrški hlapci krog velikanske smreke.

«Ali bode padla?» sem vprašal.

»Podrli jo bomo, podrli!»

In šel sem dalje.

Na dvorišču me je že pričakovala Amalija. Sedla sva na konje in počasi jezdarila iz gradu.

«Poženiva!» pravi in spodbode konja.

Zaostal sem torej nekoliko za njo. Pridirjala sva v log in že je bila gospa mimo hlapcev, kateri so sekali smreko, ko se ta poddere, da pade njeno deblo s strašnim hruščem na tla. Gospejin pony odskoči ter jo udere kot blisk proti bližnji vodi.

Amalija si ni mogla pomagati, bližala se je bolj in bolj globokemu bregu. Nevarnost je bila velika. Zdaj pridrvi do brega. Konj plane in izgine v globoki prepad.

Prijezdil sem do vode in z grozo zrl v peneče valove. Poni je preplaval in prišel na suho, ali Amalija je izginila v vodi!

Tedaj je reva res počivala v zeleni palači!
Nemila usoda!

Popoldan smo jo dobili iz reke. Bila je bela kot alabaster in njen oko, tako polno čarobnosti, je bilo zaprto na večno.

Vse je pomilovalo ubogo Amalijo. Največ sem trpel pa jaz in šele sedaj čutil, kaj mi je bila.

Izročili smo jo črni zemlji. Neizmerna množica jo je spremljevala na zadnjem potu.

Tako je preminila gospa Amalija, kakor gine mladi cvet, ki ga odnese voda.

Če srca rana se zбуди,
Če v družbi mi ostati ni,
Bo ribica mi naznamila,
Kje ljubica se je vozila.

Pretekla so leta. Krasen spomenik krasí grob Amalijin. Njen pravi spomenik pa mi je v srcu. Hudobni jeziki so pripovedovali, kako je ušla svojemu možu, na katerega so jo prikovali zoper voljo njeni sorodniki. Svet jo je morda obsojal, ali mojemu srcu je bila ona samo ljubeča Amalija. V Gabrk so prišli tuji obrazi. Sedaj prihaja kak kisel gospodič, sedaj kaka še bolj kisla gospica.

Ali še vedno ljubim staro zidovje; kadar koli mi čas pripušča, hodim v domačo vas ter od onod obiskujem znane kraje, pri tem pa me spremljajo vedno misli na ubogo Amalijo. Če zapazim pred sabo cvetko, se urno ognem, da bi ne stopil nanjo, saj je ona cvetje tako srčno ljubila. Ležem v travo, poslušam bobnečo reko in zrem v modrojasno nebo. Iz vsakega oblačka se mi zdi, da gleda njen čarobno oko na me ter se mi smehlja njen angeljski obrazek.

In te sanje me delajo srečnega.

